

Je werk of je leven!

over beroep en roeping, verantwoordelijkheid en werkplezier

Ambacht als ambt – van klooster naar werkplaats en gezin

Een van de grote maatschappelijke gevolgen van de Reformatie was een andere visie op de menselijke arbeid, op het werk van man en vrouw in het ambacht en het gezin. Luther ging niet alleen het klooster uit, hij gooide het hele denken daarachter omver. Dat celibatair leven voor God hoger zou zijn dan leven als man en vrouw in huwelijk en gezin; dat een non of een monnik dichterbij God zou verkeren dan een moeder van het gezin of een smid die gewetensvol en bekwaam zijn vak uitoefent; dat bidden belangrijker zou zijn dan werken; dat het leven binnen de muren van het klooster het eigenlijke zou zijn, en het werken op het land of in de werkplaats tweederangs. Dat denken verwerpt Luther. Het denken over de werkelijkheid als een rangorde van natuur (het wereldlijke leven = minder) naar bovennatuur (het geestelijk leven = meer), het hoogste goed (de gelukzaligheid). Dat verwerpt Luther. Alle beroep is roeping, en alle ambacht is ambt, dus verantwoordelijke dienst aan God en de naaste. De dominee is als dienaar van het Woord niet hoger of dichterbij God dan de schoenmaker, de bakker of de vrouw die haar huis beheert. Illustratief voor deze andere kijk op het maatschappelijk leven is de wijze waarop Luthers vrouw Catharina haar rol invult. Wie in Wittenberg het huis bezoekt waar het gezin Luther heeft gewoond, krijgt daarvan een indrukwekkend beeld. *Het Melkmeisje*, het beroemde schilderstuk van Vermeer, is een iconisch beeld voor diezelfde wending in de kijk op het dagelijks werk in de protestantse lage landen: de aandacht waarmee zij haar dagelijks werk doet, laat zien dat wat zij doet in zichzelf goed is. Bidden is niet belangrijker dan melk schenken, en met aandacht je werk doen is een vorm van bidden.

De impact van deze omslag in denken kunnen we niet gauw overdrijven. Alle werk is even belangrijk voor God. Alle werk is roeping. Bij alle werk gaat het erom dat je het goed doet. Dat is de roeping in je beroep. De enige vraag van belang is: Doen wij ons werk goed, namelijk waar het toe bedoeld is. Een bakker bakt goed brood, is eerlijk in zijn handel, en vraagt niet meer dan waar hij recht op heeft. In het Duits van Luther komt dat nog dichterbij dan in onze woorden roeping en beroep: *Beruf*, *ruf* en *Berufung* allitereren. De centrale vraag voor ieder mens is welke *Ruf*, er in zijn *Beruf* tot hem of haar komt. Daar is zijn of haar werk goddelijke *Berufung*. In de protestantse traditie vanuit Calvijn zien we een vergelijkbare opwaardering van het gewone leven en de menselijke arbeid. Ook het dagelijks werk hoort onder de roeping tot levensheiliging, het doen van goede werken als lofprijzing voor God die ons zijn genade schenkt.

Karikaturen zijn lach-(en huil-)spiegels

De visies van Calvijn en vooral van Luther op het wereldlijke leven van mensen in hun dagelijks werk hebben diep doorgewerkt in de protestantse landen van West Europa en in Noord Amerika. Er heeft zich een protestantse *plichtsethiek* ontwikkeld. Alsmede een *calvinistisch arbeidsethos*. Wij zijn allemaal geroepen om *rentmeester* te zijn in Gods goede schepping. Ook de werknemer in een fabriek heeft deze hoge roeping, dat is *zijn mandaat* en *verantwoordelijkheid*. *Onkreukbaarheid* werd een hoge eis en een hoge *beroepseer*. Hard werken werd een deugd. Niets doen een ondeugd. Je 'van God gegeven talenten' ontwikkelen, was je vanzelfsprekende roeping en verantwoordelijkheid. Zo kunnen we nog wel even doorgaan. Het heeft (ons) veel gebracht. Daarover hoeft geen verschil van mening te bestaan. Welvaart, economische voorspoed. Daarachter spaarzaamheid, investeren in de toekomst, samenwerken op basis van vertrouwen en je verplichtingen nakomen. Er is geen enkele reden daar badinerend laat staan negatief over te doen. We hoeven maar te kijken naar samenlevingen waarin nepotisme (je verwanten of vrienden zakelijk bevoordelen), corruptie of kafkaïaanse bureaucratie van de ambtenaren welig tieren, en we zien dat we wat te verliezen hebben, wanneer 'calvinistisch arbeidsethos' of 'protestants-kantiaans plichtsbefes' zouden verdwijnen.

Dat gezegd hebbend, weten we ook van de keerzijde. Het zijn de karikaturen die ons in de spiegel laten kijken. De onuitroeibare cliché van de 'calvinistische aard', waar veel work-aholics, ook de seculieren onder hen, last van zeggen te hebben, is er zo een. De verzuchting dat op het moment dat zij op de bank zit met een mooie roman, of zit te kijken naar een niemendalletje op de TV, de stem van moeder in haar opkomt: 'Heb je niet wat beters te doen?' "Wie niet werkt, zal niet eten." "Ledigheid is des duivels oorkussen." "Loon naar werken." Het zijn karikaturen, clichés, lachspiegels van veel humorloosheid, zuinigheid en kleinburgerlijkheid. Ernstiger wordt het wanneer welvaart wordt tot teken van zegen, en succes een ander woord voor uitverkoren-zijn. Wanneer plicht wordt tot een ander woord voor doen wat je gezegd is, en rendement een graadmeter voor je inzet, dan ligt het dichtbij om in het werk over lijken te gaan om doelstellingen te bereiken. In samenlevingen met een grove vorm van kapitalisme of neo-liberalisme valt er weinig te lachen voor hen die het niet redden, die zonder werk zitten, of die op het goede = lucratieve moment achter het net visten.

Actualiteit

Het protestantse arbeidsethos heeft dus twee kanten. Het geeft zicht op de betekenis van werk, op de deugd van inzet en verantwoordelijkheid, op de noodzaak van investeren in de toekomst. De andere kant is de overspanning: overspannen aandacht voor werk, geld en prestatie. Gierigheid, hoogmoed en protserigheid zijn het gevolg.

Dit is allemaal heel herkenbaar in een neo-liberale samenleving anno 2016. Tegelijk hangt er verandering in de lucht. Die raakt ook – het hebben van – werk. Enerzijds is werk ontzettend belangrijk voor mens-zijn. Wanneer we ons werk verliezen, zeker wanneer het niet door ziekte is, blijkt pas hoe centraal ons werk is/was in ons bestaan. Werk betekent ontplooiing, zelfrespect en sociale status. Je hebt het gevoel dat je leven zinvol is, maatschappelijk van betekenis. Ouders zijn door hun werk boegbeeld en voorbeeld voor hun kinderen. Alles wat wij belangrijk vinden is op de een of andere manier gerelateerd aan het hebben van werk, een baan, een carrière, een erkende en daarnaar gewaardeerde functie. Werk geeft zin en betekenis aan het leven.

Maar hoe lang nog? De samenleving verandert snel. Een 'baan voor het leven' is voor weinigen nog weg gelegd, zo die al geambieerd wordt. De tendens is om de drie, vier jaar een andere baan. Maar dat is wellicht vanuit de luxe geredeneerd. Hoeveel baanzekerheid zal er in de toekomst überhaupt nog zijn? We zien nu al dat wie boven de vijftig jaar is en zijn baan verliest niet meer aan de bak komt, alle mooie woorden over de grote betekenis van ervaring van oudere werknemers ten spijt. En nog iets: er komen steeds meer banen waarbij de maatschappelijke en sociale betekenis van het werk niet zomaar helder is, bijvoorbeeld omdat er een grote afstand bestaat tussen werknemer en 'product'. Dat komt de beleving van zin en betekenis aan het werk alsook het verantwoordelijkheidsgevoel voor het werk niet ten goede. Kortom: de strakke koppeling tussen het hebben van een betaalde baan, elke dag naar je werk kunnen gaan, de maatschappelijke betekenis van werk, en de zin van het leven tussen volwassenwording en de pensioengerechtigde leeftijd, staat flink op de tocht. Dat stelt ons opnieuw voor de vraag wat de betekenis is van werk, van een betaalde baan, een carrière. Waar doen we het allemaal eigenlijk voor? We leggen die vraag uiteen in drie thema's, met stellingen als aanzet voor gesprek.

1. Werk en geld – zonder baan geen bestaan?

Werken we voor het geld? Het antwoord is allereerst: 'ja'. Werk betekent inkomen. Je baan verliezen en niet snel weer aan de bak komen, kan in korte tijd een financiële ramp blijken. Die kan zich snel ontwikkelen tot een ramp in onze relaties: schulden, verwijten, schaamte, verlies van sociale contacten, en wie weet van partner. Dus ja, we doen het voor het geld. We kunnen niet anders. Zo staan de zaken er nu eenmaal voor. De vraag is daarbij wel of dat een wenselijke situatie is. Wat is er aan de hand in onze samenleving, en vooral met onze kijk op zinvol leven, wanneer *bestaanszekerheid* in hoge mate samenvalt met *baanzekerheid*? Wat is er aan de hand wanneer

zelfwaardering gelijk opgaat met (betere) *prestaties* op ons werk die we weer terugzien in een *hogere beloning*? Als het vermoeden klopt dat betaald werk in de toekomst schaars zal zijn en voor velen niet meer een leven lang bereikbaar, dan vraagt moeten wij anders gaan denken over betaald en onbetaald werk. Drie stellingen over werk en geld:

1. Alle werk waarmee (mede-)mens, gezin en samenleving worden opgebouwd en kunnen bestaan is fundamenteel van gelijke waarde – of het nu *betaald* of *onbetaald* werk is – en verdient *gelijke maatschappelijke waardering*.
2. Onze waardigheid moeten wij niet ontleenen aan hoeveel we verdienen. De gedachte dat prestaties slechts uitgedrukt kunnen worden in geld – en de omgekeerde suggestie dat een hoger salaris dus betekent dat iemand meer presteert – zijn beide onwaar en een wrange vrucht van een economisering van de samenleving.
3. De directe relatie tussen werk (prestatie) en geld (salaris), remt creativiteit en ontnemt het zicht op en de beleving van werk als een bijdrage aan het goede, de medemens en de samenleving.

2. Werk en geluk – Met plezier in je lijf van 9 tot 5?

Voor werkplezier blijken twee dingen essentieel: betrokkenheid bij het eindproduct, en sfeer onder collega's. Hoe meer voeling met het eindproduct, hoe meer de werknemer zich betrokken weet bij het hele proces, en hoe meer arbeidsplezier. Hoe beter de sfeer tussen collega's, hoe meer mensen met plezier naar het werk gaan en bereid zijn te investeren in het werk, en willen doorwerken om een klus af te maken. Vaak wringt het op beide punten. Stellingen:

4. Schaalvergroting is passé. Met het oog op het terug verwerven van de menselijke maat en de betekenis van maatschappelijke relevantie van wat wij doen is schaalverkleining waar mogelijk *Gebot der Stunde*.
5. Voor het behouden van de menselijke maat in zorg- en overheidsinstellingen is de inzet van (onbetaalde!) gastvrouwen/-heren onmisbaar. Dit vraagt dat ook in bedrijven en instellingen creatief moet worden ingespeeld op gelijke waardering van betaald en onbetaald werk.
6. Het toenemende besef in de samenleving dat de zorg voor kwetsbare mensen in de eigen omgeving geen taak van de overheid is maar primair de taak van de eigen omgeving, vraagt een grotere ruimte, waardering en (financiële) solidariteit ten aanzien van de mantelzorg. Zodat die ook met plezier naar haar of zijn betaalde werk kan gaan.

3. Werk en verantwoordelijkheid – Werk uit roeping

Krijgen mensen meer verantwoordelijkheid en de ruimte om zelf invulling te geven aan hun werk en worden zij daarbij niet voortdurend gehinderd door procedures, protocollen, et cetera, dan neemt de arbeidsvreugde toe. Vrijwilligerswerk is daarom zo populair, omdat mensen daar op hun eigen manier verantwoordelijk te mogen/kunnen zijn. Drie stellingen:

7. Het is een uitdaging in onze hoogontwikkelde samenleving dat ook bedrijven de relatie helder te maken tussen de werkprocessen en het product enerzijds en het verantwoord omgaan met gedeelde ecologische waarden, armoede-bestrijding en andere grote maatschappelijke waarden. Zodat werknemers inzicht hebben dat hun werk bijdraagt aan algemeen welzijn.
8. Onze neoliberale samenleving heeft tegenbewegingen nodig: mensen die onbezoldigd werken in een vorm van toegewijd leven, een leven lang of voor minstens een lange periode structureel. De kerk heeft hier met haar lange ervaring in de kloostertradities goud in handen. Moderne vormen van 'kloosterachtig' leven zijn een heilzame en welkome correctie van de prestatie- en productiemaatschappij.

9. Niet alle werk maakt even gelukkig. Daarom is het aan te bevelen dat mensen zich committeren aan ander (onbetaald) werk naast hun betaalde baan.

(Artikel uit het tijdschrift **Toer**, door Bert de Leede, em. pred. te Amersfoort).